

КОНЦЕПЦІЇ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ: МАКРО- ТА МІКРОРІВНІ

Ставерська Т.О., ст. викладач, ХДУХТ

Доведено необхідність узгодження процесів фінансового планування на різних рівнях національної економіки, систематизовано етапи розвитку фінансового планування, узагальнено досвід зарубіжних країн із індикативного планування, уточнено зв'язок фінансового планування з прогнозуванням і програмуванням, проведено порівняльний аналіз економічного прогнозування на макро- і мікрорівнях, розроблено рекомендації щодо впровадження індикативного і стратегічного фінансового планування в практику діяльності українських підприємств.

Ключові слова: фінансове планування, індикативне, стратегічне, макро-, мікро-, рівні, прогнозування, програмування

ВСТУП

Планування є однією з найважливіших функцій управління на різних економічних рівнях (країна у цілому, галузь, регіон, підприємство), його роль у сучасних умовах зростає внаслідок посилення непередбачуваності економічного середовища. Залежно від змісту і статусу в системі управління розрізняють: директивне, індикативне, стратегічне планування. Процес стратегічного планування займає центральне місце в системі стратегічного управління [1, с. 102].

Базовими концепціями фінансового планування, які можуть застосовуватися на макро- та мікрорівні, визнано генетичну і телеологічну. У сучасних умовах до вказаних концепцій має місце неоднозначне відношення. Білоусовою О.С. зроблено спробу синтезу положень генетичної й телеологічної концепцій для обґрунтування доцільності застосування у плануванні формування та використання фінансових ресурсів підприємств концептуального підходу фінансової рівноваги, визначено складові процесу планування, процедури збалансування показників плану, врахування ризиків та спроможності підприємства до ефективної діяльності та розвитку протягом планового періоду [2]. Бердар М.М. указує на неможливість генетичної й телеологічної концепцій повною мірою описати сучасні умови господарювання, що впливає на збільшення кількості суджень про фінансове планування, трактувань його видів та систем [3, с. 171].

В умовах адміністративно-командної економіки жорстка централізація забезпечувала єдність і взаємну ув'язку фінансових планів різних рівнів. Після 1991 р. з лексики українського суспільства, за винятком окремих учених, поняття «прогноз» і «план» зникло, воно перестало не лише використовуватися в практиці державного та регіонального управління, а й згадувати про них вважалося не коректно. Замість прогнозно-планових розрахунків щодо динаміки економіки в перспективі на державному рівні використовувалося так зване програмування соціально-економічного розвитку, яке за оцінками Дедекаєва В. А., Пелепева Н.П. практичного значення для державного управління не мало [4, с. 6]. У своїй роботі Н. Соловйова виділила ще одну причину, що сприяла відмові від загальнодержавного планування. Спроби сполучити соціалістичну та капіталістичну суспільно-економічні формації у фундаментальну концепцію інтеграції циклічно-генетичного передбачення із системою індикативного планування на державному рівні не увінчались успіхом в потенційно сприятливій для експерименту гармонійного сполучення «плану» та «ринку» в період ринкових перетворень 1991-1999 рр. [5, с. 12-13].

Аналіз діючої в Україні системи планування та прогнозування економічного і соціального розвитку дозволив виявити ряд її суттєвих недоліків: використання недостатньо якісних статистичних даних, що знижує достовірність прогнозів та планів; відсутність на початкових стадіях процесу прогнозування законодавчо закріплених цілей, пріоритетів та основних напрямів соціально-економічної політики; не охоплення основних елементів економічної структури, які відносяться до реального сектора економіки; не узгодженість макроекономічного, регіонального та галузевого аспектів прогнозування. Таким чином, відмова від телеологічної концепції фінансового планування в Україні у пострадянський період не супроводжувалася формуванням нової. На різних рівнях управління економікою використовуються окремі елементи фінансового планування, але як цілісної, інтегрованої системи її не існує.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка рекомендацій із узгодження концепцій фінансового планування на різних рівнях національної економіки на основі узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна модель змішаної економіки являє собою генетичний пошук параметрів оптимуму пропорцій між двома антагоністами — «планом» і «ринком». Сутність їх оптимальної конвергенції полягає у постійній взаємодії суспільних інститутів, інститутів влади, бізнес-середовища та передбачає їх спільну участь у процесах макроекономічного прогнозування і планування [6, с. 18]. Проблема інтеграції прогнозно-планових досліджень знаходиться в одній площині з проблемами державного

регулювання і ринкової саморегуляції. І тому їх доцільно розглядати у контексті взаємозв'язку і взаємоузгодження макро- та мікроекономічних господарських процесів.

Видатний представник Фрайбурзької школи політичної економії Ойкен В. через праці «Основи національної економії» і «Основні принципи економічної політики» проводить ідею ролі влади, яка покликана сформуватись у ринкове господарство і створити умови для найбільш ефективної дії конкурентного ринку [7]. Досліджуючи питання про взаємозв'язок цілого (сукупного суспільного економічного процесу) і часткового (кожного окремого виробництва), він доводить необґрунтованість «відокремлення вчення про економіку підприємства від національної економіки».

Досвід провідних країн світу у сфері державного планового регулювання говорить про те, що сучасне виробництво дедалі більше регулюється у режимі єдиного комплексу країни з точки зору довгострокового, середньострокового і поточного програмування. Особливо це є актуальним для країн економічного «дирижизму» (Швеції, Австрії, Японії, Німеччини, Франції), державний сектор яких складає 10-30% національного господарства, а державні витрати коливаються на рівні 45-50% ВВП. У більшості країн світу державне регулювання економіки щодо реалізації планових завдань має дуже опосередкований характер. Країнами Західної Європи, Північної Америки і Південно-Східної Азії накопичено великий досвід планового регулювання економічних та соціальних процесів на макроекономічному та регіональному рівнях. Система планування, яка існує во Франції вже половину століття, характеризується певною постійністю і відрізняється від організації планування в інших країн індикативністю, яка виражається в нерозривному зв'язку ринкових механізмів і державного регулювання; фінансове планування доповнює ринок, коректує його недоліки і вказує на можливі напрями розвитку [8, с. 115]. Індикативним плануванням макроекономічних показників у Південній Кореї займається державний плановий орган (Рада економічного планування), який розробляє п'ятирічні та інші плани економічного розвитку [9, с. 68]. Індикативне планування є вагомим важелем регулювання інноваційного процесу в країнах [10, с. 82].

Індикативне національне планування, як форма реалізації власне структурного програмування, має на меті довгострокову оптимізацію національної галузевої структури і нівелювання рівнів економічного розвитку окремих регіонів. Маслій Л.І. також індикативне планування розглядає як інструмент структурної політики держави [11, с. 27].

За визначенням європейських науковців, індикативне планування є конкретним різновидом макроекономічного планування, що можна конкретизувати як свідому діяльність державного управління, мета якої — привести через певний час до бажаного стану національну економіку в цілому [12, с. 264]. Індикативне планування впливає на приватний сектор головним чином через попит, через його стимулюючий або обмежуючий характер і дуже опосередковано — через державні підприємства. Індикативне планування, яке за своєю сутністю сприяє формуванню механізму узгодження інтересів приватних власників, держави, громадськості, є перспективним напрямом вирішення проблеми лобізму та забезпечення відповідності заходів і інструментів економічної політики таким критеріям, як: поєднання економічної ефективності та суспільної необхідності; відповідність потребам реформування вітчизняної економіки на засадах інноваційності та екологічної орієнтованості; завчасне оприлюднення інформації щодо прогнозних макропараметрів та параметрів діяльності державних органів.

Звертання до проблеми застосування індикативного планування в реальній господарчій практиці є актуальним як на національному, так і регіональному рівні. Розробка системи взаємозалежних балансів, застосування різних типів моделей і процедурних алгоритмів, поетапна деталізація планів і економічних таблиць для визначення чітких орієнтирів для основних суб'єктів економіки на довгострокову перспективу — найважливіші завдання, вирішення яких дасть істотні переваги для економіки країни [13, с. 42].

Система індикативного планування охоплює економетричні аспекти, динамічні моделі економічного зростання, а також міжгалузеві баланси. Іноді систему індикативного планування розглядають як систему адаптації. Для цього передбачається, що план як такий не формується, але кожне завдання соціально-економічного розвитку держави повинно знайти своє відображення у бюджеті. Як свідчить практика, індикативне планування переростає у стратегічне. Воно застосовується також в системі внутрівиробничого, внутріфірмового менеджменту як важливий інструмент забезпечення стійкого положення підприємства на ринку [14, с. 11]. Регулює роботу підприємств ринок, але вони завжди працюють у визначених економічних рамках. Уряд, формуючи такі рамки, повинен здійснювати регулювання господарської діяльності разом з ринком. Документи планового та прогнозного характеру в розвинених країнах націлені на активізацію таких регулюючих факторів, як податкова та цінова політика, дотаційні механізми, вирішення митних проблем, використання ресурсного потенціалу тощо. Вони здебільшого діють не методом адміністративної заборони, а шляхом економічного заохочення або стримування тих чи інших процесів [15]. Порівняльну характеристику економічного прогнозування на макро- і мікрорівні наведено у табл. 1.

Таким чином, економічне прогнозування на різних рівнях відрізняється характером, об'єктами, імперативністю планів. Утім воно має однакове призначення, лише відносно різних суб'єктів.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика економічного прогнозування на макро- і мікрорівні

Ознака	Рівень	
	макро-	мікро-
Характер	централізований	децентралізований (внутрішньофірмовий), комерційний, консультативно-інформаційний
Призначення	створення інформаційної бази для вибору оптимального шляху розвитку в майбутньому	
	держави (регіону, галузі)	підприємства
Об'єкти планування	податки, ліміти, квоти, державні замовлення, обсяги державних інвестицій	фінансові ресурси підприємства, їх розміщення, грошові потоки, фінансові результати
Імперативність планів	обов'язкова	є справою особистої відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності

Запропоновані різними вченими систематизації еволюції систем внутрішньофірмового фінансового планування мають відмінності, але всі вони показують, як на різних етапах соціально-економічного розвитку змінювалися завдання і погляди на ці процеси [16, с. 307]:

1 етап — складання щорічних фінансових кошторисів за статтями витрат на різні цілі («розробка бюджетів» або «бюджетування»). Спільним для поточного планування та бюджетування є їх короткостроковість (на один рік) і внутрішня спрямованість без урахування зовнішніх соціальних умов функціонування підприємства, що є їх основним недоліком, який не дає змоги забезпечувати надійний розвиток суб'єкта господарювання. У США в 1960-х рр. значного поширення набули такі форми, як «програмне бюджетування», що орієнтувалося не на організацію, а на певний проект чи програму, а також так звані «О-бюджети», що орієнтували кожний структурний підрозділ організації, незалежно від показників, досягнутих у звітному році, доводити необхідність свого існування, включення до планового бюджету на наступний рік. Розвиток соціотехнологій спонукав до формування складних систем виробничого й управлінського типу, що вимагало більш тривалих передбачень наслідків прийнятих рішень та зумовило перехід до довгострокового прогнозування та планування.

2 етап — довгострокове планування, яке використовує досить жорсткі моделі та методи, базується на гіпотезі про можливість соціальних суб'єктів передбачити та контролювати майбутнє. Протягом 1950-1960 рр. було створено основний науково-методичний апарат (з використанням економіко-математичних методів та ЕОМ), який давав змогу обробляти великі масиви інформації, розробляти довгострокові прогнози розвитку зовнішнього економічного середовища функціонування суб'єкта господарювання та формулювати на цій основі перспективні цілі розвитку підприємств. Основою довгострокового планування в ті роки були екстраполяційні прогнози, а його методи не відрізнялися від традиційного бюджетування, за виключенням розрахунків на триваліший час.

3 етап — стратегічне планування, яке охоплює систему довго-, середньо- та короткострокових планів, проектів і програм, однак головний змістовний наголос при цьому робиться на довгострокових цілях та стратегіях їх досягнення. Основні ознаки стратегічного планування, які відрізняють його від довгострокового планування за змістом і послідовністю здійснення: постійне спостереження за станом і змінами зовнішнього середовища (його моніторинг); виявлення суттєвих загроз чи можливостей діяльності організації з боку зовнішнього оточення; ретельний аналіз рівня можливостей організації протистояти загрозам і використати можливості розвитку; визначення альтернативних стратегічних напрямів розвитку; вибір найбільш важливого стратегічного напрямку (напрямів) формування стратегії, який визначатиме саме стратегічну ціль (або систему стратегічних цілей) та завдання щодо її досягнення; визначення системи стратегічних планів, які відповідатимуть реалізації завдань стратегії, їх зв'язку з іншими планами організації; забезпечення умов здійснення стратегічного планування; контроль реалізації стратегії, її коригування або розробка нової стратегії за результатами моніторингу зовнішнього оточення [17].

В основі стратегічного планування лежить «стратегічне прогнозування», під яким розуміється процес розробки прогнозних документів в сфері стратегічного управління, результатом якого є комплексний прогноз розвитку організації, що містить цільову концепцію перспектив, прогнозну оцінку ресурсних можливостей досягнення стратегічних цілей та прогноз ризиків, систему прогнозних показників, які одночасно можуть слугувати індикаторами результативності дій організації та довгостроковими орієнтирами її розвитку.

Осмислення суті та особливостей стратегічного прогнозування на рівні регіону дозволяє сформулювати, з урахуванням черговості постановки задач прогнозування, ланцюг взаємопов'язаних процесів: «стратегічне прогнозування — соціально-економічне планування — програмування — фінансове планування» [18]. Якщо соціально-економічне планування передбачає вибір цільової концепції розвитку регіону на основі оцінки його ресурсних можливостей та обмежень, то програмування спря-

моване на реалізацію операційних цілей стратегії і розраховане як на середньострокову, так і на довгострокову перспективу. Фінансове планування органічно пов'язане із регіональним програмуванням, а його завдання полягає у створенні умов для реалізації цільових програм і в кінцевому результаті для досягнення стратегічних цілей розвитку регіону. Таким чином забезпечується поетапність, послідовність та неперервність стратегічного прогнозування. Методологічними принципами стратегічного прогнозування є: історизм, комплексність, системність, наступність у часі, безперервність, єдність економічного та соціального ефекту.

На підставі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду Матвієнко Н.М. [19], Погребняк М.М. [20] доводять необхідність розвитку індикативного планування в Україні як механізму реалізації соціально-економічної та екологічної політики держави. Механізм функціонування індикативного планування в Україні визначено як комплекс економічних регуляторів на рівні держави, галузі та суб'єктів господарювання, що має дві складові: 1) система регулювання економіки України в трьох рівнях (стратегічному, структурному та кон'юнктурному), яка створюється на основі упорядкування та модернізації існуючих інструментів згідно з науковими засадами індикативного планування; 2) система інститутів індикативного планування, що була адаптована до умов України через розширення повноважень Міністерства економіки (менеджмент планового процесу) та утворення нового колегіального органу (Ради економічного планування, що забезпечує баланс інтересів між учасниками планового процесу).

У досліджуваній сфері правове регулювання здійснюється відповідно до Законів України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. № 1602-III та «Про державні цільові програми» 18 березня 2004 р. № 1621-IV; постанов Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 621 «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» і від 18.07.2007 р. № 950 «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України». У даний час на державному рівні проект Закону України «Про державне стратегічне планування» проходить погодження і доопрацювання. На думку розробників документа, основою планування повинен бути середньостроковий період (від трьох до п'яти років), на який пропонується розробляти державні, регіональні та місцеві програми. На довгостроковий період (понад п'ять років) пропонується розробляти Стратегію розвитку України і Державну стратегію регіонального розвитку [21, с. 62].

ВИСНОВКИ

1. У статті доведено можливість узгодження концепцій фінансового планування на різних рівнях національної економіки на основі індикативного підходу, який виражається в нерозривному зв'язку ринкових механізмів і державного регулювання. Така ситуація вимагає формування раціональної та ієрархічно узгодженої системи прогнозних документів та забезпечення єдності взаємопов'язаних процесів: «стратегічне прогнозування — програмування — фінансове планування» на усіх рівнях.

2. Попри поширену думку про індикативне планування як різновид макроекономічного планування, діяльність підприємств добре умонтовується в його систему, забезпечуючи механізм адаптації до регуляторного впливу держави. Індикативне планування передбачає узгодження діяльності держави, регіонів, галузей і підприємств в процесі самостійної розробки економічних програм і є передумовою ефективності стратегічного планування.

3. Внутрішньофірмове фінансове планування пройшло такі етапи еволюції: бюджетування, програмне бюджетування, довгострокове планування, стратегічне планування. Ці етапи із високою долею імовірності можна поширити на розвиток макроекономічного фінансового планування в Україні, про що свідчать спроби скоординувати державне стратегічне планування з бюджетним процесом на середньо- і довгостроковій основі.

Метою подальших досліджень є розробка пропозицій щодо використання підприємствами реального сектора економіки елементів індикативного планування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пушкар З. Стратегічне планування регіонального розвитку [Текст] / З. Пушкар, Б. Пушкар // Українська наука: минуле сучасне, майбутнє. — 2008. — Вип. 13. — С. 100-105.
2. Білоусова О.С. Фінансове планування діяльності промислових підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 [Текст] / О.С. Білоусова; Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. — К., 2008. — 20 с.
3. Бердар М.М. Концептуальний підхід фінансової рівноваги у плануванні фінансових ресурсів промислового підприємства [Текст] / М.М. Бердар // Теоретичні та прикладні питання економіки. — 2009. — Вип. 19. — С. 169-179.
4. Дедекаєв В.А. Засади стратегічного аналізу в управлінні економікою [Текст] / В.А. Дедекаєв, Н.П. Пелепєв // Науковий вісник Національного університету ДПС України. — Сер.: економіка, право. — 2010. — №2(49). — С. 4-10.
5. Соловйова Н. Формування системи державного планування розвитку сільського господарства України [Текст] / Н. Соловйова // Економіка України. — 2010. — №8. — С. 11-20.
6. Соловйова Н.І. Прогнозування і планування: ідеологічний конфлікт конвергенції «плану» і «ринку» в координатах постіндустріальної економіки [Текст] / Н.І. Соловйова // Економіка України. — 2009. — №10. — С. 15-26.

7. Ойкен В. Основы национальной экономики [Текст] / В.С. Автономова (общ. ред.). — М.: Экономика, 1996. — 352 с. — (Экономическое наследие). — ISBN 5-282-01849-7.
8. Костецька І.І. Розвиток та особливості системи планування в суспільному житті Франції [Текст] / І.І. Костецька // Інноваційна економіка. — 2010. — №1. — С. 114-116.
9. Галушко В.П. Планово-ринкові процеси в розвитку економіки Південної Кореї: досвід, корисний для України [Текст] / В.П. Галушко // Агроінком. — 2008. — №11-12. — С. 66-70.
10. Білюк А.В. Пріоритети державного податкового стимулювання інноваційної діяльності в Україні [Текст] / А.В. Білюк // Економіка та держава. — 2009. — №1. — С. 80-83.
11. Маслій Л.І. Економічні системи індустріальних суспільств: порівняльний аналіз [Текст] / Л.І. Маслій // Наукові записки НаУКМА. — 2000. — Т. 18: Соціологічні науки. — С. 24-30.
12. Подлесна В.Г. Індикативне планування: сутність та роль у здійсненні інноваційно спрямованого соціально-економічного розвитку [Текст] / В.Г. Подлесна // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — №1 (3). — Том 2. — С. 262-267.
13. Казак А. Использование резервов индикативного планирования для увеличения экономического роста на национальном и региональном уровне [Текст] / А. Казак // Культура народов Причерноморья. — 2005. — №58. — С. 41-43.
14. Марцин В.С. Особливості планової роботи в ринковій економіці в період виходу з кризи [Текст] / В.С. Марцин // Економіка. Фінанси. Право. — 2010. — №1. — С. 8-15.
15. Савченко В.Ф. Методологічні засади розроблення програм соціально-економічного розвитку на регіональному рівні: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03 [Текст] / В.Ф. Савченко: Н.-д. екон. ін-т. — К., 2007. — 40 с.
16. Швець Л.М. Стратегічне управління підприємством як соціальна технологія [Текст] / Л.М. Швець // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. — 2010. — №44. — С. 301-312.
17. Дармограй В.І. Методологія стратегічного планування комплексного соціально-економічного розвитку регіону: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.05 [Текст] / В.І. Дармограй; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2007. — 20 с.
18. Пухир С.Т. Стратегічне прогнозування соціально-економічного розвитку регіону: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 [Текст] / С.Т. Пухир; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2005. — 20 с.
19. Матвієнко Н.М. Методологія індикативного планування регіонального розвитку сільського адміністративного району: Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 [Текст] / Н.М. Матвієнко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2003. — 23 с.
20. Погребняк М.М. Науково-методичні засади індикативного планування та механізми їх реалізації: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 [Текст] / М.М. Погребняк; Н.-д. екон. ін-т М-ва економіки України. — К., 2006. — 17 с.
21. Ромашкін О.О. Формування системи державного планування в Україні [Текст] / О.О. Ромашкін // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 5. — Т.3. — С.61-64.